

บทที่ 5

การปรับตัวของชาวนา

ในบทนี้จะวิเคราะห์กระบวนการปรับตัวของชาวนาในชุมชนเหมืองฝายบ้านป่าจี้ ภายหลังจากรัฐเข้ามาดำเนินการพัฒนาระบบชลประทานด้วยการเปลี่ยนโครงสร้างองค์ประกอบของเทคโนโลยีเปลี่ยนสภาพขององค์กรให้มีอำนาจการตัดสินใจในการจัดการน้ำน้อยลงโดยต้องขึ้นอยู่กับข้าราชการประจำอันเป็นกลไกของรัฐที่เข้ามาในชุมชนมากขึ้น พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนการจัดการน้ำที่อยู่ภายใต้ข้อกำหนดและการตัดสินใจของรัฐ ซึ่งได้ทำให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ตามมามากมายดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4

แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนมิได้นิ่งเฉยเพื่อรอรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการกระทำของแรงบีบจากภายนอกตลอดเวลา ในทางตรงกันข้ามชุมชนเหมืองฝายทั้งหลายในที่ราบลุ่มโค้งปันแอกได้ พยายามที่จะปรับเปลี่ยนตัวเพื่อให้อยู่รอดได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาระบบชลประทานของรัฐ โดยดำเนินการดังนี้

5.1 ความพยายามในการรักษาระบบการจัดการน้ำแบบดั้งเดิม

หนึ่งทศวรรษของรัฐที่เข้ามาพัฒนาระบบชลประทานได้เป็นเครื่องยืนยันให้ชาวบ้านผู้ใช้น้ำจากระบบของรัฐได้รับรู้แล้วว่าปัญหาและผลกระทบเช่นไรบ้าง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นวิธีการที่สำคัญที่ชุมชนบ้านป่าจี้เลือกใช้หลายวิธีการดังนี้คือ

วิธีการแรก การฟื้นฟูโครงสร้างเทคโนโลยีดั้งเดิมกลับมาใช้ใหม่ ชาวบ้านป่าจี้และหมู่บ้านอื่น ๆ ในที่ราบลุ่มโค้งปันแอก ซึ่งใช้น้ำจากเขื่อนได้พยายามที่จะฟื้นฟูเทคโนโลยีเหมืองฝายขึ้นมาใช้ 2 แห่งด้วยกันคือ

1) การรื้อฟื้นฝายแม่ปิงลูกบนน้ำกลับมาใช้ใหม่ เป็นความพยายามที่เกิดจากสถานการณ์การขาดแคลนน้ำจากเขื่อนแม่งัด และการส่งน้ำของเขื่อนแม่งัดที่ต้องบีบรัดในการเปิดปล่อยน้ำเพื่อทำให้การส่งน้ำในทุก ๆ พื้นที่ได้รับน้ำจากเขื่อนเหมือนกันหมด ชลประทานจะใช้วิธีการปล่อยน้ำแบบหมุนรอบเวรการรับน้ำตามปริมาณน้ำที่มีอยู่ในเขื่อน ซึ่งภายหลังจากเปิดใช้น้ำในเขื่อนนี้ยังไม่สามารถกระจายน้ำได้อย่างเพียงพอและตรงกับความต้องการใช้น้ำของชาวนาทุกราย เนื่องจากชาวนาเองก็มีแผนการผลิตการเพาะปลูกไม่ตรงกัน จึงทำให้ชาวนาบางรายได้น้ำแต่จะมีบางรายไม่ได้น้ำแม้ว่ามีน้ำแต่ไม่สามารถใช้น้ำได้เพราะยังไม่ถึงเวลาที่พืชต้องการน้ำ ดังนั้นน้ำที่

ปล่อยมาก็จะถูกปล่อยทิ้งไว้ โดยที่ชาวনারায়ণนั้นไม่ได้ใช้น้ำ แต่พอถึงเวลาต้องการใช้น้ำ น้ำในเขื่อนไม่ได้เปิดมาเป็นต้น (ผู้เขียนได้อธิบายไปแล้วในเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการจัดการน้ำของรัฐในบทที่ 4) ปัญหาดังกล่าวจึงนำมาสู่ที่มาของความพยายามในการเรียกร้องให้น้ำฝ่ายแม่ปิงถูกบนมาใช้อีกครั้งหนึ่งด้วยการเรียกร้องรัฐบาลให้ลงมาสร้างฝายแม่ปิงถูกบนให้ใหม่เหมือนเดิมอีกครั้ง แต่ความต้องการที่จะดำเนินการดังกล่าวก็ต้องถูกยับยั้งไป เมื่อที่ตั้งของเหมืองฝายแม่ปิงถูกบนนั้น อยู่ในบริเวณที่ดินของกลุ่มทุนธุรกิจรีสอร์ท แม้ว่ากลุ่มทุนจะยอมรับว่าแม่น้ำปิงเป็นของสาธารณะ แต่ชาวบ้านไม่สามารถที่จะทวงคืนน้ำจากฝายแม่ปิงถูกบนมาใช้ประโยชน์ในที่นาบ้านป่าจี้ได้ เนื่องจากการเชื่อมต่อระหว่างลำเหมืองกับฝายไม่สามารถทำได้เพราะกลุ่มทุนธุรกิจรีสอร์ทได้ถมลำเหมืองดั้งเดิม และออกโฉนดทับลำเหมืองเดิมไปแล้ว ชาวบ้านได้พยายามเรียกร้องให้ทางอำเภอเข้ามาไกล่เกลี่ยเพื่อเรียกร้องในการเพิกถอนลำเหมืองสาธารณะเพื่อสร้างลำเหมืองใหม่แต่ทางอำเภอก็ไม่ได้ดำเนินการใด ๆ เพิ่มเติม แต่ที่หนักไปกว่าเดิมก็คือ กลุ่มทุนธุรกิจรีสอร์ทกลับสร้างฝายแม่ปิงถูกบนขึ้นมาใหม่ เพื่อทำเป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้ในรีสอร์ท จึงได้ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับชาวบ้านที่ "กินน้ำ" จากฝายแม่ปิงถูกล่างตามมา เมื่อการกั้นน้ำในฝายแม่ปิงถูกบนได้ทำให้ฝายแม่ปิงถูกล่างไม่มีน้ำใช้ชาวนาจึงระดมแรงงานเพื่อทบฝายแม่ปิงถูกบนที่กลุ่มทุนได้สร้างขึ้น

การทบฝายแม่ปิงถูกบน เป็นแผนการขั้นตอนหนึ่งในการเรียกร้องกับรัฐให้รื้อฟื้นตัวฝายนั้นมาใช้ประโยชน์ ข้ออ้างสำคัญที่ชาวบ้านใช้อ้างกับทางราชการในการทบฝายถูกบนมีสองเหตุผลหลักคือ เหตุผลแรกฝายแม่ปิงถูกบนที่นายทุนสร้างขึ้นใหม่เพื่อกั้นน้ำไปใช้ในรีสอร์ทนั้นทำให้ไม่มีน้ำส่งเข้าฝายแม่ปิงถูกล่าง เพราะฝายแม่ปิงถูกบนกั้นน้ำไว้จนหมดคือความเดือดร้อนให้กับชาวนาจที่ใช้น้ำในฝายแม่ปิงถูกล่าง เหตุผลที่สองคือนายทุนไม่มีสิทธิที่จะไปทำอะไรกับฝายแม่ปิงถูกบน แม้ว่าฝายแม่ปิงถูกบนจะไม่ได้ใช้ประโยชน์ไปแล้วก็ตาม เพราะชาวนายังถือว่าฝายแม่ปิงถูกบนยังเป็นสิทธิของชาวบ้านที่จะกำหนดว่าจะใช้หรือไม่ใช้ และถือว่าฝายนี้เป็นทรัพย์สินของสมาชิกเหมืองฝายแม่ปิงถูกบนในอดีต คนนอกที่เข้ามาละเมิดชาวบ้านมีสิทธิที่จะห้ามปรามและไม่อนุญาตให้ดำเนินการใด ๆ กับตัวฝายถูกบนได้ และที่สำคัญชาวบ้านถือว่าแม่น้ำปิงเป็นทรัพย์สินของชุมชนสำหรับใช้สอยร่วมกันที่เกิดขึ้นมาตามธรรมชาติ คนหนึ่งคนใดไม่มีสิทธิกั้นน้ำไปใช้ประโยชน์เพียงคน ๆ เดียว ดังเช่นการกั้นแม่น้ำเพื่อใช้ประโยชน์เพียงฝายเดียวของนายทุน

ด้วยเหตุผลหลักทั้งสองประการนี้จึงทำให้เกิดการรวมตัวของสมาชิกชุมชนเหมืองฝายแม่ปิงถูกล่าง และแม่ปิงถูกบนกว่า 500 คน อย่างเป็นทางการเพื่อไปร้องเรียนเจ้าหน้าที่ราชการที่อำเภอแม่แตง ให้นายทุนรื้อฝาย โดยที่ทางราชการไม่สามารถจะปฏิเสธเหตุผลทั้งสองประการของ

ชาวบ้านได้ จึงได้สั่งให้นายทุนรื้อฝายตามที่ชาวบ้านร้องขอให้เสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2535 (บันทึกข้อตกลงของราษฎรผู้ร้องเรียน 2535)

แม้ว่าจะมีการรื้อฝายแม่ปิงลูกบนออกไปแล้วตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่ราชการ แต่การเรียกร้องเพื่อนำน้ำในฝายแม่ปิงลูกบนมาใช้ประโยชน์ใหม่ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการได้ เนื่องจากติดปัญหาลำเหมืองส่งน้ำที่จะต้องสร้างขึ้นใหม่อีก และต้องมีการเวนคืนที่ดินของสมาชิกชุมชนเหมืองฝายใหม่ในหลายแห่ง เนื่องจากลำเหมืองเดิมที่เคยใช้ประโยชน์อยู่นั้นบางแห่งถูกถมจนตื้นเขิน บางแห่งถูกคลองส่งน้ำของเขื่อนแม่งัดสร้างทางผ่านแนวกันเหมืองเดิม ซึ่งถ้าจะนำมาใช้ประโยชน์ก็จะต้องทำท่อลอดหรือท่อข้ามคลอง จึงจะสามารถใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งจะต้องใช้ต้นทุนในการก่อสร้างเป็นจำนวนมาก

ด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ผู้นำเหมืองฝายหลายคนไม่อยากจะให้มีการรื้อฟื้นฝายแม่ปิงลูกบนมาใช้อีก เพราะเกรงว่าจะเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง แต่ใช้วิธีการประนีประนอมด้วยการอนุญาตให้สมาชิกเหมืองฝายแม่ปิงลูกบน หรือที่รับน้ำจากเขื่อนแม่งัดอยู่ในปัจจุบันให้มารับน้ำจากฝายแม่ปิงลูกล่างได้ ด้วยการขุดลำเหมืองหรือใช้ลำเหมืองเดิมของฝายแม่ปิงลูกบนในตำแหน่งที่สามารถเชื่อมต่อกับปุมส่งน้ำของฝายลูกล่างมาใช้ประโยชน์ได้ โดยจะอนุญาตให้ใช้ได้ตามการร้องขอของสมาชิกเหมืองฝายแม่ปิงลูกบน และไม่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกผู้ใช้น้ำในฝายแม่ปิงลูกล่างด้วย โดยที่ผู้ที่เข้ามาใช้น้ำจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกผู้ใช้น้ำฝายแม่ปิงลูกล่าง และมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับสมาชิกเหมืองฝายคนอื่น ๆ

การเปิดโอกาสให้สมาชิกเหมืองฝายแม่ปิงลูกบนเข้ามาใช้ประโยชน์จึงได้ทำให้เกิดการปรับปรุงลำเหมือง ตลอดจนขุดลำเหมืองขึ้นมาใหม่ในหลาย ๆ แห่งที่ชาวบ้านร่วมแรงงานกันขุดเอง จึงได้ทำให้สามารถแก้ไขปัญหการขาดแคลนน้ำได้บ้าง เพราะพื้นที่เหล่านี้ยังสามารถรับน้ำจากเขื่อนแม่งัดได้อยู่ แม้ว่าการรื้อฟื้นเพื่อนำฝายแม่ปิงลูกบนมาใช้ประโยชน์อีกครั้งจะไม่สามารถประสบผลสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้ แต่ผลของการเรียกร้องของชาวบ้านได้ทำให้ปริมาณน้ำที่จะไหลเข้าฝายแม่ปิงลูกล่างไม่ถูกกักไว้ และกลายมาเป็นความร่วมมือกันของชาวบ้านสองกลุ่มดังที่กล่าวไปแล้ว

2) การใช้น้ำจากฝายร่องแกน ฝายร่องแกนเป็นฝายที่ชาวบ้านป่าจี้ วังแดง บ้านเด่น บ้านปง ช่วยกันก่อสร้างขึ้นมาใหม่เพื่อนำน้ำในเหมืองเสียนำร่องแกนมาใช้ในพื้นที่ ทางด้านฝั่งขวาของเหมืองเสียนำร่องแกน หรือทางด้านฝั่งซ้ายของคันคลองส่งน้ำฝั่งขวาดังแต่อยู่ที่ 51-59 ซึ่งเป็นพื้นที่รับน้ำจากคันคลองชลประทานในเขตบ้านเด่น บ้านปง ในระหว่างปี พ.ศ. 2535 ภายหลังจากที่เกิดวิกฤตการน้ำเกิดขึ้น

ฝายนี้จะรับน้ำจากน้ำทิ้งของฝายแม่ปิงลูกล่าง และน้ำทิ้งจากคันคลองส่งน้ำฝั่งขวาในเขตพื้นที่บ้านสันป่าตอง บ้านเด่น ซึ่งในอดีตจะเป็นน้ำทิ้งของฝายแม่ปิงลูกบน สามารถส่งน้ำเข้าไปใช้ในพื้นที่นาข้าง ๆ ลำเหมืองร่องแกนได้ประมาณ 250 ไร่เศษ โดยมีชาวนาในพื้นที่บ้านเด่น บ้านปง บ้านป่าจี้ วังแดง ร่วมกันจัดการในรูปแบบขององค์กรเหมืองฝายทุกอย่าง และถือว่าฝายร่องแกนนี้เป็นส่วนหนึ่งขององค์กรเหมืองฝายแม่ปิงลูกล่าง แม้ว่าจะรับน้ำจากเขื่อนแม่งัดด้วยก็ตาม โดยองค์กรของฝายร่องแกนมีสถานะเทียบเท่าองค์กรเหมืองฝายในระดับปุมส่งน้ำอื่น ๆ มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับสมาชิกเหมืองฝายทั่ว ๆ ไปที่จะต้องเข้าร่วมระดมแรงงาน ระดมทรัพยากรเข้าร่วมประชุม ฯลฯ กับองค์กรเหมืองฝายแม่ปิงลูกล่าง

ส่วนแบบแผนการส่งน้ำกระจายน้ำมีลักษณะเช่นเดียวกับการส่งน้ำ การกระจายของปุมส่งน้ำในฝายแม่ปิงลูกล่างอื่น ๆ ที่จะส่งน้ำให้กับสมาชิกผู้ใช้น้ำที่มีสิทธิได้ใช้น้ำตามขนาดของการครอบครองที่ดิน และความจำเป็นของการใช้น้ำในแต่ละครั้ง

สิ่งที่พิเศษกว่าพื้นที่อื่น ๆ นั้นชาวนาที่รับน้ำจากเหมืองเสียนำร่องแกนจะต้องสามารถรับน้ำได้จากแหล่งน้ำทั้งสองแหล่งคือทั้งจากเขื่อนและจากฝาย (ดูแผนภาพที่ 5.1) ในทำนองเดียวกันสมาชิกเหมืองฝายในพื้นที่ที่จะต้องเข้าร่วมระดมแรงงานทรัพยากรจากทั้งสามแห่งด้วย คือต้องเข้าร่วมระดมแรงงานในการรักษาคลองกับชลประทาน องค์กรเหมืองฝายแม่ปิงลูกล่าง และช่วยกันซ่อมแซมฝายในเหมืองเสียนำร่องแกน

การใช้แรงงานสำหรับการลอกคลองเหมืองฝายทั้งสามแห่งนี้ นับว่าเป็นปัญหาที่หนักมากเมื่อมีการกำหนดเวลาสำหรับการลอกคลองเหมืองฝายพร้อม ๆ กัน เพราะจะต้องแบ่งแรงงานสำหรับไปทำงานในเหมืองฝายทั้งสามแห่ง ต่อปัญหานี้ชาวบ้านจะพยายามแก้ไขด้วยการประสานงานกัน โดยให้องค์กรเหมืองฝายทั้งสามแห่งกำหนดระยะเวลาไม่ให้มีการซ่อมแซมเหมืองฝายพร้อม ๆ กัน แต่ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จะใช้วิธีการจ้างแรงงานคนอื่นไปแทนแรงงานของตนเองในฝายใดฝายหนึ่ง เพื่อไม่ให้เกิดการขัดข้อสัญญาที่ได้มีการกำหนดหรือตกลงกันไว้แต่ต้น

ปัญหาการจัดการเหมืองฝายร่องแกนส่วนใหญ่แล้วจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเอื้อล้นของน้ำเข้าไปท่วมที่นาของชาวบ้านในช่วงฤดูฝน บริเวณพื้นที่เหนือฝายร่องแกนในช่วงที่มีฝนตกน้ำจะระบายไม่ทัน เพราะเหมืองเสียนำมีฝายกั้นจึงทำให้พืชเสียหาย โดยเฉพาะในช่วงหน้าฝนปี พ.ศ. 2537 มีฝนตกลงมาเป็นจำนวนมาก น้ำทิ้งลงเหมืองร่องแกนไม่สามารถระบายน้ำลงแม่น้ำปิงอย่างรวดเร็วจึงทำให้ข้าวที่ปลูกไว้เสียหายไปเป็นจำนวนมาก แล้วกลายมาเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวนาที่มีพื้นที่อยู่เหนือเหมืองฝายร่องแกนขึ้นไปแต่ไม่ได้ใช้น้ำจากฝายร่องแกนจึงมีปัญหาและเรียกร้องให้ทุบฝายร่องแกน ซึ่งเป็นฝายคอนกรีตและให้เปลี่ยนมาใช้หินทิ้งแบบฝายคอก

แสดง การปรับตัวของชาวไทดำการตั้งบ้าน

အိမ်ပြန်နေရမည့်နေ့ ၁၁/၁၀/၁၆ ရက်

บ้านทับเต๋อ

นางสาวสุภาวดี

ที่ตั้ง บริษัท รอยalties สอริท

ฝ่ายบุคลากร

คลองลั่นน้ำชลประทาน ฝั่งขวา

บ้านจันทบุรี

บ้าน
ป่า

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ೨

เจ้าหน้าบ้าน

หน้า ๒๑

balabong

မှတ်စု ၁၁၁

บ้านใหม่

บ้านไร่

১০৬৬২৯

10/11/2021

[Handwritten signature]

สัปดาห์ที่ ๑๑

-
 ปุ่ม หรือ ปลายปากกา ¹ เหนือ ร่อง แขน
 ราว รัน ไม่ เติม (เปลี่ยน ได้ ทั้ง 2) ¹
 --- เหนือ ปลาย ลูก บน
 _____ เหนือ ปลาย ลูก ล่าง
 _____ เหนือ ร่อง แขน

หมู่เหมือนในอดีตที่เคยทำมา หรือทำรางรินคอนกรีตเชื่อมกับเหมืองส่งน้ำบ้านป่าจู้จุดใดจุดหนึ่งส่งข้ามเหมืองร่องแกนไปจะเหมาะสมกว่าโดยให้เหตุผลว่า

1) การทำสร้างเป็นฝายหินทั้งจะมีผลคือฉ่ำน้ำมาก ๆ ฝายจะพังไปเองถ้าไม่พังก็ทุบสร้างใหม่ได้ง่ายและทำให้น้ำระบายได้ดีขึ้น ฝายคอนกรีตที่สร้างไว้ในขณะนี้ น้ำทิ้งไม่สามารถระบายได้ จึงทำให้น้ำท่วมบริเวณพื้นที่เหนือฝายและส่งผลให้พืชผลเสียหาย

2) การสร้างเป็นรางรินคอนกรีตมีเหตุผลเช่นเดียวกับการสร้างฝายหินทั้งก็เพื่อให้เหมืองเสียน้ำระบายน้ำได้ดีเหมือนเดิม แต่น้ำในเหมืองเสียน้ำจะไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์สำหรับการเพาะปลูกได้อีก เว้นแต่คนที่มีความรู้เท่านั้นจะสามารถสูบน้ำขึ้นมาใช้ได้เอง ส่วนชาวบ้านที่รับน้ำจากเหมืองร่องแกนก็ไปรับน้ำจากฝายแม่ปิงลูกล่างจากปุมส่งน้ำที่บ้านป่าจู้โดยตรงไม่ต้องรับน้ำจากเหมืองเสียน้ำ โดยการทำรางรินคอนกรีตส่งข้ามเหมืองร่องแกนไปเหมือนกับในอดีตที่เคยทำมาแล้ว ซึ่งแต่เดิมนั้นใช้รางรินไม้ ซึ่งไม่คงทนถาวร หากสร้างเป็นรางรินคอนกรีตแล้วจะไม่เกิดการสูญเสียระหว่างทางสามารถส่งไปถึงพื้นที่อย่างแน่นอน ซึ่งเมื่อพิจารณาในแง่ของแหล่งน้ำแล้ว น้ำจากเหมืองร่องแกน หรือน้ำฝายลูกล่างก็สามารถที่จะส่งน้ำไปได้พื้นที่นี้ก็มีโอกาสใช้น้ำจากทั้งสองแหล่งอยู่เหมือนเดิม

แต่ข้อเสนอทั้งสองประการนี้ก็ยังไม่ได้มีการดำเนินการแต่อย่างใด เพราะติดปัญหาในด้านงบประมาณที่จะเปลี่ยนแปลงตามข้อเสนอดังกล่าว เพราะว่าสมาชิกที่รับน้ำจากเหมืองเสียน้ำร่องแกนมีจำนวนไม่มากคือประมาณ 70 กว่ารายใน 4 หมู่บ้าน ไม่สามารถจะระดมทรัพยากรหลายแสนบาทเพื่อดำเนินดังกล่าวได้เป็นเหตุผลแรกที่ชาวบ้านไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ส่วนเหตุผลที่สองคือไม่แน่ใจว่าจะได้รับน้ำอย่างเต็มที่เหมือนกับท่อน้ำจากลำเหมืองร่องแกนหรือไม่ เพราะแหล่งน้ำที่จะได้ประโยชน์มาจากที่แห่งเดียวคือจากฝายแม่ปิงลูกล่าง ซึ่งมีพื้นที่ส่งน้ำในปริมาณที่มากอยู่แล้ว การแบ่งโดยตรงอาจจะเกิดผลกระทบต่อบริเวณมากขึ้น เป็นเหตุผลประการที่สองที่ชาวบ้านฝายร่องแกนอธิบาย และไม่ยอมเปลี่ยนแปลงส่วนปัญหาการระบายน้ำสามารถแก้ไขได้โดยทำประตูระบายน้ำในฝายใหม่ให้มีความยืดหยุ่นในการปิด-เปิดมากขึ้นด้วยการทำประตูกว้างขึ้น และไม่ใช้ประตูปิดตายถาวรเหมือนกับที่เป็นอยู่ในขณะนี้ แต่จะต้องเป็นประตูที่ปิด-เปิดได้อย่างรวดเร็วเมื่อมีปัญหา

อย่างไรก็ตามการเรียกร้องและการตอบสนองข้อเรียกร้องทั้งสองฝ่ายก็ยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะว่าชาวบ้านทั้งสองฝ่ายยังคิดว่าปัญหาเหล่านี้อาจจะแก้ไขได้ในอนาคตภายหลังจากการกั้นฝายแม่ปิงลูกล่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว

กล่าวโดยสรุปการรื้อฟื้นระบบเทคโนโลยีที่ชาวบ้านกำลังดำเนินการอยู่นั้นเป็นการแก้ไขในส่วนที่เป็นปัญหาบางส่วนที่พอจะแก้ไขได้เท่านั้น ยังมีอีกหลาย ๆ พื้นที่ที่มีปัญหาการขาดแคลนน้ำไม่สามารถดำเนินการได้ นอกจากการรับน้ำจากระบบเดิม หรือใช้วิธีการแบบปัจเจกชนที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

5.2 การพึ่งตนเองของปัจเจกชนในการจัดการน้ำ

ผลกระทบจากการพัฒนาชลประทานของรัฐทำให้เกิดวิกฤตการณ์จากปัญหาการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกของชาวนาในบ้านป่าจี้ได้บีบให้ชุมชนต้องหาทางเลือกในการจัดการน้ำของตนเองขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ประสิทธิภาพในการเพาะปลูกในระดับไร่นาของตนเองไม่สูญเสียไปและสามารถทำการเพาะปลูกได้จนถึงสิ้นสุดฤดูกาลเพาะปลูก

การพึ่งตนเองเพื่อการจัดการน้ำแบบปัจเจกชนของครัวเรือนชาวนาแต่ละราย ได้เป็นอีกยุทธวิธีหนึ่งของชาวนา ในการปรับรูปแบบการจัดการน้ำภายหลังที่ระบบชลประทานของรัฐไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะตอบสนองการเพาะปลูกของชาวนาที่มีการเปลี่ยนแปลงมาสู่การเพาะปลูกเพื่อการค้า ซึ่งมีความต้องการใช้น้ำอย่างเข้มข้นในขณะเดียวกันก็มีผลทำให้เกิดความอ่อนแอลงไปมากยิ่งขึ้นของการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายเริ่มด้อยประสิทธิภาพลงไปมากอันเกิดมาจากสาเหตุหลายประการดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4

รูปแบบการพึ่งตนเองของปัจเจกชนในการจัดการน้ำนั้นชาวนามีทางเลือกอยู่หลายวิธีการ แต่เท่าที่พบในบ้านป่าจี้นั้นมีอยู่ 3 รูปแบบหลัก ๆ ที่มีเงื่อนไขและข้อจำกัดในการดำเนินการแตกต่างกันไปดังนี้คือ

การขุดเจาะบ่อบาดาล เพื่อดึงน้ำจากชั้นน้ำใต้ดินมาใช้ในที่นาสำหรับปลูกพืชในฤดูแล้ง เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ในหมู่ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเองและเลือกทำการเพาะปลูกพืชเพื่อขายภายใต้ระบบเกษตรแบบมีพันธสัญญาที่ต้องการความต่อเนื่องและความสม่ำเสมอในการใช้น้ำสูง

การมีบ่อบาดาลไว้ในที่นาถือว่าเป็นหลักประกันความมั่นคงอันหนึ่งที่เครือข่ายบริษัทส่งเสริมการเกษตรแบบมีพันธสัญญาจะเลือกเข้าร่วมทำสัญญาการผลิตด้วย เนื่องจากพืชที่บริษัทเหล่านี้เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพันธุ์พืชลูกผสมที่จะต้องมีการเอาใจใส่ดูแลอย่างประณีตบรรจง และที่สำคัญจะขาดแคลนน้ำไม่ได้เลย

ดังนั้นทางเลือกในการลงทุนขุดเจาะบ่อบาดาลขึ้นมาใช้ประโยชน์ จึงเป็นวิธีการที่สำคัญของการลดความเสี่ยงในปัญหาความชะงักงันจากการรับน้ำจากระบบเหมืองฝายของชุมชน และระบบชลประทานของรัฐ ที่ชาวนาเจ้าของที่ดินเริ่มมีแนวโน้มที่จะเลือกแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนนํานี้มากขึ้น แม้ว่าจะต้องลงทุนสูงมากในการขุดเจาะบ่อบาดาล ด้วยเหตุที่จะต้องขุดเจาะให้ลึกกว่าระดับท้องน้ำของแม่น้ำปิงที่ลึกมากอยู่แล้ว แต่ในความรู้สึกของชาวนาแล้วถือว่าเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในระยะยาว

อย่างไรก็ตามการแก้ไขปัญหานี้ของกลุ่มนักนาเจ้าของที่ดินได้ส่งผลกระทบต่อการจัดการ เหมืองฝายหรือระบบชลประทานที่ต้องมีการระดมแรงงานร่วมกันในการดูแลบำรุงรักษาคลองส่งน้ำที่มีงาน ที่จะต้องทำในจำนวนที่แน่นอนอยู่แล้ว และต้องการแรงงานจำนวนมาก แต่ต่อมาเมื่อชาวนากลุ่มนี้มีทางออกด้วยการสูบน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ประโยชน์ได้ชาวนากลุ่มนี้เริ่มที่จะให้ความสำคัญกับการระดมแรงงานเพื่อซ่อมแซมเหมืองฝายน้อยลง ซึ่งได้กลายมาเป็นผล กระทบแบบลูกโซ่เกิดขึ้นที่จะกระทบกันไปเรื่อย ๆ เกือบจะไม่มีที่สิ้นสุด

การขุดสระและบ่อน้ำซึมขนาดเล็กในแปลงนาของตนเอง ได้เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ชาวนาหลายรายในบ้านป่าจี้่นำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาด้านการฉ่ำเฉพาะหน้า เมื่อมีปัญหาขาดแคลนนําระยะสั้น ๆ ในช่วงที่ชลประทานยังไม่ส่งน้ำหรือยังไม่ถึงรอบเวรที่พื้นที่รับน้ำบ้านป่าจี้จะได้ใช้น้ำ แต่ในเวลาเดียวกันนี้ความต้องการใช้น้ำของพืชมีความต้องการอยู่ตลอดเวลา ทำให้ชาวนาต้องหาวิธีลดความเสี่ยงด้วยวิธีการง่าย ๆ ที่ลงทุนไม่สูงมากนัก นอกจากนั้นบ่อน้ำที่ขุดขึ้นมายังมีประโยชน์หลายอย่างในแง่ของเป็นน้ำซึมเพื่อการบริโภคระหว่างทำการเกษตรเป็นน้ำสำหรับการชะล้างเครื่องมือการเกษตรเช่นถังฉีดพ่นยา ซึ่งในอดีตชาวนาจะใช้น้ำจากลำเหมืองที่ไหลตลอดเวลา แต่ในปัจจุบันน้ำที่ส่งเข้าลำเหมืองหรือคลองส่งน้ำจะใช้วิธีหมุนรอบเวรเป็นหลัก เมื่อถึงช่วงเวลาที่ไม่ถึงรอบเวรก็จะไม่มีน้ำเลย ทำให้ชาวนาจะต้องไปเอาน้ำจากแหล่งน้ำอื่นที่ไหลออกไปจากที่นาของตนเอง ทางเลือกการขุดสระ ขุดบ่อน้ำซึมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่ชาวนานำขึ้นมาใช้ ในช่วงที่การพัฒนาของรัฐเริ่มลงสู่หมู่บ้านอย่างเข้มข้นมากขึ้น

การสูบน้ำจากแหล่งน้ำเหมืองร่องแกน และแม่น้ำปิงเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูกเป็นวิธีการที่ชาวนาที่มีที่ทำกินติดอยู่กับริมแม่น้ำแม่ปิง หรืออยู่ติดกับลำเหมืองร่องแกนเลือกใช้ ส่วนวิธีการสูบน้ำเข้าลำเหมืองดั้งเดิมของชุมชนเป็นคลองส่งน้ำเข้าสู่แปลงนา ในกรณีที่พื้นที่นั้นอยู่ห่างจากแม่น้ำปิงมาก การสูบน้ำขึ้นมาใช้เพาะปลูกสำหรับชาวนาที่มีที่ดินเป็นทุ่งอกริมฝั่งแม่ปิงจะใช้การสูบน้ำเข้ามาเก็บไว้ในถังเก็บน้ำก่อน แล้วจึงปล่อยน้ำเข้าท่อส่งน้ำลงไปแปลงเพาะปลูก วิธีการนี้จะ

สามารถประหยัดน้ำได้มากกว่าการสูบน้ำเข้าสู่แปลงเพาะปลูกโดยตรง เพราะสามารถกำหนดปริมาณน้ำที่จะเปิดปล่อยได้

อย่างไรก็ตามการสูบน้ำขึ้นมาใช้ในลักษณะนี้ก็มีข้อจำกัดหลายประการที่ชาวนาจนไม่สามารถจะทำได้ เพราะต้องลงทุนสูงในเรื่องค่าเครื่องสูบน้ำ การสร้างถังขนาดใหญ่เก็บน้ำและวางท่อน้ำเข้าสู่แปลง แต่เมื่อเปรียบเทียบกับความแน่นอนในการใช้น้ำแล้วชาวนารวยถือว่าเป็นวิธีการที่คุ้มค่าโดยเฉพาะการสูบน้ำมาใช้สำหรับทำสวนผลไม้

กล่าวโดยสรุปการจัดการน้ำโดยการพึ่งตนเองของปัจเจกชนจะมีเพียงชาวนาบางส่วนเท่านั้นที่สามารถทำได้ การปรับตัวของชาวนาที่สร้างปรากฏการณ์ในลักษณะนี้ได้แสดงให้เห็นถึงภาพสะท้อนสองด้าน

ด้านหนึ่งได้แสดงให้เห็นศักยภาพและองค์ความรู้อันหลากหลายของชาวนาในระดับปัจเจกชนที่ใช้แก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร จะมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับการพัฒนาชลประทานของรัฐมาก ไม่ค่อยจะมีการตระหนักถึงทำให้ต้นทุนการพัฒนาชลประทานต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก และโครงสร้างการบริหารจัดการมีโครงสร้างใหญ่ เทอะทะและไม่สามารถบริการได้ทั่วถึงดังที่เกิดขึ้นในกรณีการส่งน้ำของเขื่อนแม่งัดดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4

แต่อีกด้านหนึ่งนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของการจัดการน้ำ โดยชุมชนที่พลังสำคัญอยู่ที่กระบวนการจัดการแรงงาน เพื่อซ่อมแซมรักษาเหมืองฝายแต่กำลังแรงงานในส่วนนี้กลับมีจำนวนที่ลดลง เมื่อกลุ่มชาวนาและชาวนาเจ้าของที่ดินบางส่วนเริ่มหาทางออกให้กับตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งรัฐ ส่วนระบบการจัดการน้ำของชุมชนที่ทำให้เกิดภาวะบีบคั้นในด้านแรงงานเพื่อจัดการเหมืองฝายเพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้ประสิทธิภาพการจัดการน้ำจะลดลง แม้ว่าจะมีการปรับรูปแบบการจัดการแรงงานโดยใช้หัวหน้าเหมืองฝายเป็นผู้รับผิดชอบในลักษณะข้างเขมาดังจะได้กล่าวต่อไปนี้ก็ตาม

5.3) การปรับตัวขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการน้ำเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากการพัฒนาชลประทานของรัฐ

ทำให้อำนาจในการจัดการน้ำถูกรวมศูนย์มาไว้ที่ระบบราชการ ซึ่งได้มีผลต่อการอ่อนแอขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการน้ำในหลายลักษณะคือ การขาดแคลนแรงงานในการซ่อมแซมคูคลองส่งน้ำ การไม่เคารพต่อกฎเกณฑ์ กติกาการส่งน้ำของระบบเหมืองฝาย การปะทะกันระหว่างอำนาจในการจัดการน้ำของชลประทานกับอำนาจท้องถิ่นดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ชาวบ้านได้พยายามปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการองค์กรในหลายลักษณะเพื่อที่จะทำกระบวนการกระจายน้ำให้เกิดความยุติธรรมกับทุกฝ่ายอันเป็นเป้าหมายหลักที่ชุมชนยึดถือดังนี้คือ

1) การยอมรับบางส่วนของอำนาจรัฐ ได้กล่าวไปในบทที่ 4 แล้วว่าการเข้ามาแทรกแซงของรัฐโดยกระบวนการพัฒนาชลประทานนั้นมิได้แทรกตัวลงสู่ชนบท โดยกลไกแห่งความรุนแรงแต่เพียงอย่างเดียว แต่เข้าสู่หมู่บ้านด้วยกระบวนการครอบงำและเหตุผลของการพัฒนาด้วย ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนเหมืองฝายในสองด้านที่มีลักษณะคลุมเครือคือ ด้านหนึ่งดูแล้วประหนึ่งว่าการสร้างคุณูปการในการพัฒนา ทำให้ประสิทธิภาพการจัดการน้ำของชุมชนเหมืองฝายมีศักยภาพสูงขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งของการพัฒนาชลประทานของรัฐกลับเป็นด้านที่ตรงกันข้ามของการพัฒนาคือศักยภาพในการจัดการน้ำของชุมชนลดลง

ความคลุมเครือในแง่กระบวนการพัฒนาของรัฐที่ลงสู่หมู่บ้านนี้จึงเป็นสิ่งที่สร้างความสับสนให้กับชุมชนที่จะเลือกด้านใดด้านหนึ่งโดยเด็ดขาด หรือปฏิเสธด้านหนึ่งด้านใดโดยเด็ดขาด แต่มิได้หมายความว่าชุมชนไม่มีจุดยืนหรือหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง ในทางตรงกันข้ามชุมชนมีวิธีการและหลักเกณฑ์การตัดสินใจที่สำคัญดังนี้คือ

การตัดสินใจที่ยืนอยู่บนหลักของศีลธรรม และการคงไว้ซึ่งความเป็นธรรมในการจัดการน้ำของชุมชน หมายความว่าชุมชนจะตัดสินใจยอมรับอำนาจรัฐหรือการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบของชุมชนนั้นจะเข้ามาด้วยวิธีการใดก็ตามแต่ จะต้องไม่กระทบกับหลักการทางศีลธรรมของชุมชน ซึ่งมีนัยกับหลักการในเรื่องประสิทธิภาพ คุณภาพและความเท่าเทียมในการกระจายน้ำ

ดังนั้นเมื่อการพัฒนาชลประทานของรัฐเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีนั้นชุมชนก็ตอบรับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นองค์กรเหมืองฝาย หรือกลุ่มผู้ใช้จะเป็นผู้ควบคุมการดำเนินงานของรัฐดังกล่าวของชุมชนจนไม่สามารถยอมรับได้ ถ้าไม่สามารถยอมรับได้แล้วการด้านกลับของชุมชนก็จะเกิดขึ้น ดังเช่นกรณี การกั้นน้ำบนฝายแม่ปิงลูกบนของกลุ่มทุน ดังที่กล่าวไปในหัวข้อที่ผ่านมาอันเป็นการแทรกแซงที่ชุมชนยอมรับไม่ได้

ส่วนการยอมรับกฎเกณฑ์ที่รัฐตั้งขึ้นของชุมชนนั้น พบว่าบางอย่างเป็นการยอมรับแต่เพียงในนามเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติในหลายกรณีชุมชนก็ยังใช้กฎเกณฑ์เดิมในการจัดการน้ำอยู่ ไม่ว่าจะเป็นวิธีการแบ่งปันน้ำในระดับไร่นา การซ่อมแซมเหมืองฝายการซ่อมแซมคลองส่งน้ำ แม้ว่าในระดับคลองส่งน้ำสายใหญ่ที่เป็นความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ฝ่ายซ่อมบำรุงเขื่อนแม่งัดก็

ตามแต่โดยทางปฏิบัตินั้นชุมชนก็ไม่ได้ปล่อยให้พนักงานดำเนินการโดยอิสระแต่อย่างใด กระบวนการตรวจสอบทางอ้อม โดยการซบซิบนิทาเจ้าหน้าที่ การกล่าวหาว่าอาจมีการคอร์รัปชัน การเร่งให้เจ้าหน้าที่ทำงานโดยการถามถึงความคืบหน้าของการดำเนินการ วิธีการเหล่านี้แม้ว่าจะไม่ได้เป็นทางการเข้าไปตรวจสอบโดยตรง แต่ก็มีส่วนต่อเจ้าหน้าที่ในการดำเนินงานเช่นกัน ว่าจะต้องระมัดระวังในการคอร์รัปชันไม่ให้โจ่งแจ้งหรือคอร์รัปชันจนเกิดผลกระทบต่อการใช้น้ำของชุมชนจนเกิดการรวมตัวกันชุมนุมเรียกร้องของชาวบ้าน ดังเช่นการชุมนุมเรียกร้องให้ทុปฝ่ายแม่ปิงถูกลบเลิกใน ปี พ.ศ. 2535

กระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของการยอมรับอำนาจรัฐ และการเข้าไปตรวจสอบของรัฐในบางขั้นตอนมีเป้าหมายอยู่ที่การทำให้ประสิทธิภาพในการส่งน้ำและการกระจายน้ำสามารถตอบสนองความต้องการใช้น้ำของสมาชิกทุกคนอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความยุติธรรมให้มากที่สุด แม้ว่าจะต้องสูญเสียอำนาจการจัดการลงไปบ้างก็ตาม

ส่วนในเรื่องสถานภาพทางอำนาจขององค์กรเหมืองฝายที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แม้ไว้ในโครงสร้างที่เป็นทางการในกรณีกลุ่มผู้ใช้น้ำจะดูเหมือนว่าเป็นองค์กรที่ส่วนหนึ่งของสายบังคับบัญชาของพนักงานส่งน้ำและบำรุงรักษาที่สามแม่จัด และไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจเพื่อบริหารจัดการน้ำเหมืองในอดีต หรือเป็นเพียงผู้รับบริการน้ำจากรัฐนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะในทางนามธรรม และในการปฏิบัติการบางเรื่องที่ไม่ส่งผลกระทบต่อศีลธรรมการจัดการน้ำดังที่กล่าวมานั้น แต่ถ้าเมื่อไรที่การจัดการน้ำของรัฐส่งผลกระทบต่อการใช้งานของชุมชนและนำไปสู่การละเมิดศีลธรรมของการใช้น้ำ องค์กรผู้ใช้น้ำหรือกลุ่มเหมืองฝายจะปรับเปลี่ยนมาเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ต่อรอง ตรวจสอบ ร้องเรียน การดำเนินงานของรัฐทันที เพื่อให้มาดำเนินงานจัดการน้ำที่ตอบสนองต่อชุมชนที่สามารถจะยอมรับได้ เมื่อการดำเนินงานของรัฐเข้าสู่สภาพปกติ องค์กรก็จะปรับตัวเข้าสู่ภาวะปกติประหนึ่งว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการที่เชื่อฟังรัฐ

ซึ่งไม่เพียงแต่กลุ่มผู้ใช้น้ำที่รับน้ำจากเขื่อนแม่จัดเท่านั้น ปฏิบัติการในการยอมรับอำนาจรัฐเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากรัฐยังแสดงให้เห็นได้จากกรณีของคณะกรรมการเหมืองฝายแม่ปิงถูกล้างดังเช่นการเรียกร้องให้เปลี่ยนฝ่ายแม่ปิงถูกล้าง จากฝ่ายหินทิ้งเป็นฝ่ายคอนกรีต คณะกรรมการยอมรับที่จะเป็นเพียงผู้ทำเรื่องเสนอของบประมาณจากหน่วยงาน รพช. (สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท) มาสร้างฝายใหม่ที่มูลค่าถึงยี่สิบล้านบาท โดยไม่เรียกร้องที่จะเข้าไปควบคุมตรวจสอบการก่อสร้างฝาย หรือออกแบบการสร้างฝายร่วมกับกรมชลประทาน

แม้ว่าโดยอำนาจของสภาตำบลร่วมกับคณะกรรมการเหมืองฝายจะมีอำนาจที่จะดำเนินการได้ แต่เพื่อให้การสร้างฝายดำเนินไปอย่างรวดเร็วผู้นำเหมืองฝายหลายคนก็ปฏิเสธที่จะเข้าไปควบคุมปล่อยให้เป็นที่ของหน่วยงานเจ้าของโครงการกับบริษัทก่อสร้างดำเนินกันเองจนเสร็จ โดยเลือกที่จะคอยรับงานจาก รพช. หลังจากก่อสร้างเสร็จแล้วดีกว่า โดยให้เหตุผลว่ามีความยุ่งยาก และมีความรู้ไม่มากพอที่จะไปตรวจสอบว่ามีการก่อสร้างผิดแบบอย่างไร ถ้าเกิดมีการดำเนินการผิดแบบหรือคอร์รัปชันแล้วกรรมการชานาไม่สามารถตรวจพบได้หากเกิดพังเสียหายที่หลัง ชาวบ้านก็ต้องมารับภาระรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นด้วย เพราะเป็นผู้ควบคุมงานแล้ว

ดังนั้นจึงปล่อยให้ รพช. ตัดสินใจดำเนินการก่อสร้าง ตรวจสอบการก่อสร้างเพียงฝ่ายเดียวจะดีกว่า ถ้าเกิดการพังที่หลังจริง ๆ ชาวบ้านก็จะสามารถดำเนินเรียกร้องกดดันรัฐบาลต่อได้ ซึ่งจะมีเหตุผลและชอบธรรมมากกว่า แต่ถ้าใช้วิธีการเข้าไปตรวจสอบแล้วไม่รู้ว่ามีการคอร์รัปชันกันอย่างไร ตรงจุดไหน พอเสร็จแล้วก็จ้างรับงาน หรือซำรุคพังขึ้นมาอีก ชาวบ้านก็ต้องรับผิดชอบเอง ไม่มีความชอบธรรมเพียงพอที่จะไปร้องเรียนขอความช่วยเหลือได้

จากกรณีตัวอย่างดังกล่าวนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับระบบอำนาจในทางปฏิบัติมากกว่าระบบอำนาจในทางนามธรรมที่เป็นข้อกำหนดไว้ว่าเป็นลายลักษณ์อักษร และเลือกที่จะมีอำนาจในบางโอกาส และปฏิเสธที่จะไร้อำนาจในบางโอกาสโดยยึดหลักการตัดสินใจบนหลักศีลธรรมของการจัดการน้ำเป็นที่ตั้ง เป็นหลักการสำหรับการตัดสินใจ

2) การปรับรูปแบบการจัดการแรงงานเพื่อซ่อมแซมเหมืองฝาย โดยปกติของการจัดการแรงงานเพื่อซ่อมแซมเหมืองฝายรวมถึงการซ่อมคูคลองส่งน้ำชลประทานได้มอบอำนาจให้จัดการนั้นใช้ระบบการจัดการที่สืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิมเป็นหลักในการจัดการของกลุ่มคือ สมาชิกผู้ใช้น้ำทุกคนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการระดมแรงงานทุกคนตามสัดส่วนการถือครองที่ดิน โดยมีหัวหน้าเหมืองฝายเป็นผู้ควบคุมการระดมแรงงาน โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นค่ายกเว้นการระดมแรงงาน ตามจำนวนที่นาของแก่เหมืองฝายที่ผู้นั้นถือครองอยู่พร้อมกับค่าตอบแทนเป็นเงินที่สมาชิกจะต้องจ่ายในราคาตามสัดส่วนการถือครองที่ดิน ซึ่งอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทุก ๆ ปีเช่น ในปี พ.ศ. 2537 ราคาไร่ละ 15 บาท สำหรับชาวนาที่ติดน้ำปุมป่าจีเป็นต้น

การดำเนินการดังกล่าวภายหลังจากรัฐเข้ามาพัฒนาระบบชลประทานได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แบบแผนการผลิตและวิถีคิดต่อการจัดการน้ำของชาวนาบางส่วนที่เริ่มมีความรู้สึกว่าการจัดการน้ำไม่ได้เป็นภาระของผู้ใช้น้ำโดยตรง แต่เป็นภาระของรัฐที่จะต้องให้บริการหรือวิธีคิดที่ว่าจัดการน้ำนั้นเป็นเรื่องปัจเจกชน ใครทำทางออกส่วนตัวได้แล้วก็ไม่ต้องมาทำงาน

ส่วนรวม รวมถึงความจำเป็นในเรื่องอื่น ๆ เช่นความจำเป็นในการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมได้มีผลต่อการเข้าร่วมระดมแรงงานเพื่อซ่อมแซมเหมืองฝายมีจำนวนลดน้อยลง

ปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ได้นำมาสู่การกำหนดวิธีการจัดการแรงงานใหม่ที่สำคัญดังนี้คือ

ประการแรก ชาวนาทุกคนไม่จำเป็นต้องมารวมแรงงานทุกคนก็ได้ แต่จะต้องจ่ายเงินเป็นค่าจ้างแรงงานให้กับแก่อำเภอหรือแก่อำเภอ หรือหัวหน้าคูส่งน้ำเพื่อนำเงินที่ได้ไปหาแรงงานมาซ่อมแซม

ประการที่สอง การระดมแรงงานเพื่อซ่อมแซมเหมืองฝายไม่จำเป็นต้องมาทำงานร่วมกันในเวลาเดียวกันก็ได้ แต่จะต้องซ่อมแซมให้เสร็จภายในเวลาที่กำหนดเช่น ต้องเสร็จก่อนการปล่อยน้ำเป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการแรงงานดังกล่าว ในด้านหนึ่งซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาคาดแคลนแรงงานของสมาชิกที่มีงานทำนอกภาคการเกษตร และมีความจำเป็นที่จะใช้น้ำจากระบบเหมืองฝาย หรือจากระบบชลประทานของรัฐน้อยลงได้ด้วยการจ้างแรงงานภายนอกเข้ามาทำแทนได้และมอบให้เป็นภาระของผู้นำองค์กรในการจัดการ วิธีการนี้มีผลดีในแง่ที่สามารถแก้ไขปัญหาคาดแคลนแรงงานได้ส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่อีกด้านหนึ่งได้ส่งผลให้ประสิทธิภาพการจัดการน้ำเริ่มลดลงจากเดิม เพื่อการปรับเปลี่ยนดังกล่าวได้เป็นช่องว่างให้ผู้นำสามารถทำประโยชน์จากการจ้างแรงงานได้ จากค่าแรงงานที่สมาชิกผู้ใช้น้ำจ่ายเพื่อมาซ่อมแซมคูคลอง หรือลำเหมืองเงินส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งไปเป็นผลประโยชน์ของผู้นำ และเหลือเงินบางส่วนไว้เป็นค่าจ้าง แรงงานซึ่งจะได้แรงงานเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่ในขณะที่ปริมาณงานที่จะต้องทำนั้นมีปริมาณเท่าเดิมและที่สำคัญในการจัดการแรงงานเพื่อซ่อมแซมเหมืองฝาย และรักษาคูคลองส่งน้ำนั้นเป็นกระบวนการหนึ่งของการสืบทอดระบบการจัดน้ำโดยชุมชน ในลักษณะของการปฏิบัติการตรงที่เจ้าของที่ดินจะต้องถ่ายทอดบทเรียนเหล่านี้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติการโดยมีผู้นำเหมืองฝายหรือผู้นำองค์กรจะเป็นผู้ถ่ายทอด แต่การจัดแรงงานทำให้ความรู้เหล่านี้หยุดอยู่กับที่ไม่แพร่ขยายต่อครอบครัวอื่น ๆ เป็นผลให้องค์ความรู้ในการจัดการน้ำเริ่มลดลงและมีแนวโน้มที่สมาชิกจะโยนภาระให้กับรัฐบาลไปสู่การพึ่งพาวิธีการจัดการน้ำของรัฐเพิ่มมากขึ้น ซึ่งหมายถึงการจัดการน้ำของชุมชนเริ่มที่จะหมดความสำคัญลง เมื่ออำนาจที่สำคัญของรักษาระบบการจัดการน้ำนี้ให้ดำรงอยู่ได้คือ "องค์ความรู้ในการจัดการ" ซึ่งได้ถ่ายทอดมาผ่านระบบการปฏิบัติการล่อวงเหมืองฝายแต่ระบบการรักษา และซ่อมแซมคูคลองกำลังสูญหายไปพร้อม ๆ กับกระบวนการจัดการแรงงานสมัยใหม่ที่อาศัยการจ้างแรงงานเป็นหลัก และความสำคัญของงานภาคเกษตรกรรมได้เปลี่ยนไปด้วยในทางที่มีความสำคัญน้อยลงกว่าเดิม

3) การปรับแบบแผนการเพาะปลูก เป็นวิธีการหนึ่งที่สมาชิกเหมืองฝายและกลุ่มผู้ใช้น้ำที่รับน้ำจากเขื่อนแม่งัดเลือกมาใช้ สำหรับการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นช่วง จากการเข้ามาพัฒนาระบบชลประทานของรัฐซึ่งชุมชนจะมีวิธีการที่แตกต่างกัน 2 ระบบคือ

วิธีการแรกเป็นวิธีการของชาวนาที่รับน้ำจากเขื่อนแม่งัดก็คือการกำหนดเวลาการเพาะปลูกให้ตรง หรือสอดคล้องกับรอบเวลาการเปิดปล่อยน้ำของเขื่อนแม่งัดให้มากที่สุด ซึ่งจะมีชาวนาจำนวนไม่มากนักที่มีโอกาสจะทำได้ส่วนใหญ่จะเป็นชาวนารวยที่มีโอกาสเข้าถึงปัจจัยทุนได้ดีกว่าชาวนากลุ่มอื่น ๆ เพราะในการกำหนดเวลาการเพาะปลูกนั้นจะเกี่ยวข้องกับปัจจัยทุนในการผลิตของชาวนาหากพอมิเงินสำรองไว้เป็นทุนจะมีโอกาสมากกว่าการรอนทุนจากการกู้เงิน โดยนำเงินที่สำรองไว้มาจ้างแรงงานหรือซื้อเมล็ดพันธุ์และเริ่มทำการเพาะปลูก ได้พอดีกับการเปิดปล่อยน้ำของชลประทาน โดยเฉพาะการปลูกพืชเพื่อขายในระบบพันธสัญญาที่จะต้องมีความแน่นอนทั้งในแง่เวลาการเพาะปลูกและการกำหนดเวลาการเก็บเกี่ยว จึงจะได้มีโอกาสขายในราคาสูง สำหรับชาวนาจนหรือชาวนาที่เช่าที่ดินคนอื่นทำนั้น การปรับเวลาการเพาะปลูกให้ตรงกับความต้องการของบริษัท และเวลาเปิดปล่อยน้ำของชลประทานนั้นกระทำได้ยากมาก เพราะการเปิดปล่อยน้ำเข้าทุ่งนาบ้านป่าจี้ในหนึ่งอาทิตย์นั้นมีเวลาเพียง 1-2 วัน เท่านั้นถ้าพลาดไปหนึ่งวันก็จะต้องรอคอยอาทิตย์ถัดไป ซึ่งหมายถึงชาวนาหรือชาวนาเช่า จะต้องมีความพร้อมทุกอย่างทั้งในด้านเงินสำหรับการจ้างแรงงานเมล็ดพันธุ์ปุ๋ย สารเคมีปราบศัตรูพืช ซึ่งจะมีโอกาสน้อยมาก การปรับแบบแผนการเพาะปลูกให้เร็วขึ้นเพื่อให้ได้ผลผลิตราคาดีนั้น จึงมักไม่ค่อยมีโอกาสเหมือนกับชาวนารวย ซึ่งจะทำให้ได้ก็เพียงปลูกพืชไปตามโอกาสที่จะเอื้ออำนวยให้ ซึ่งก็คือจะต้องปลูกข้าวไว้กินปลูกพืชผักที่สามารถปลูกได้ตลอดเวลา โดยไม่อาจคาดหวังในราคาผลผลิตตามที่ต้องการได้

ส่วนวิธีการที่สอง เป็นการปรับปรุงแบบแผนการเพาะปลูกด้วยการหลีกเลี่ยงที่จะใช้น้ำจากเขื่อนแม่งัดให้มากที่สุดแล้วหันมาใช้จากระบบเหมืองฝายหรือจากน้ำฝนแทน ด้วยการปลูกพืชไม่ผลที่ใช้น้ำน้อยหรือปลูกพืชในช่วงฤดูฝน หรือปลูกพืชที่ใช้น้ำจากการกักเก็บวิธีการจัดการน้ำด้วยตนเองการปรับรูปแบบการใช้น้ำตามหัวข้อที่ผ่านมา เป็นแนวโน้มที่ชาวนาจำนวนมากในบ้านป่าจี้เลือกมาใช้เพื่อลดความเสี่ยงจากการใช้น้ำจากระบบชลประทานในเขื่อนแม่งัด นับแต่วิกฤติการขาดแคลนน้ำของเขื่อนแม่งัดเกิดขึ้นบ่อยครั้งในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา

5.4) สรุปวิเคราะห์

การปรับตัวของชาวนา เมื่อเผชิญผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐนั้นชาวนามีกระบวนการปรับตัวที่หลากหลายวิธีการเพื่อลดความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของรัฐ ทั้งในแง่ของการปรับปรุงหรือฟื้นฟูศักยภาพดั้งเดิมของชุมชนที่มีอยู่ขึ้นมาใช้ประโยชน์ทั้งในรูปแบบของการปรับปรุงเทคโนโลยี องค์การในการจัดการ

การปรับตัวของชาวนาพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับรัฐโดยตรงในเรื่องของการเข้าไปมีอำนาจเหนือรัฐ แต่จะใช้วิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐให้รัฐปฏิบัติตามเพื่อตอบสนองความต้องการใช้น้ำของชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งชุมชนมีวิธีการที่หลากหลาย ตั้งแต่การชุมนุมชนินทา การชุมนุมเรียกร้อง ต่อรองให้รัฐปฏิบัติตามความต้องการของชุมชนโดยใช้หลักการการมีส่วนร่วม และหลักศีลธรรมที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นหลักการ สำหรับการตรวจสอบการดำเนินการของรัฐ โดยใช้องค์การการจัดการน้ำของชุมชนทั้งสองระบบเป็นองค์กรนำสำหรับการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนบทบาทขององค์กรท้องถิ่นในการต่อรองหรือตรวจสอบนั้นมีกระบวนการดำเนินการที่ยืดหยุ่นสำหรับการเจรจาต่อรองกับรัฐ มีทั้งการยอมรับอำนาจรัฐในบางส่วน หรือเข้าไปตรวจสอบแบบแข็งกร้าวในบางโอกาส โดยกระบวนการทางอำนาจแล้วชุมชนไม่ได้ยึดติดกับอำนาจในทางนามธรรมที่มีการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะให้ความสำคัญกับอำนาจที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติมากกว่า

การปรับตัวแบบปัจเจกชนเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ที่หลากหลายในการจัดการน้ำเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญในจุดที่เกิดการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการน้ำที่กระบวนการพัฒนาของรัฐมักจะไม่น่าจะได้คำนึงถึงมากนัก แต่จากปรากฏการณ์ของชาวบ้านที่แสวงหาวิธีการจัดการน้ำหลายรูปแบบให้สอดคล้องกับกระบวนการผลิตตามแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิม หรือที่หามาได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาท่ามกลางวิกฤติการณ์ของปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นสิ่งที่รัฐต้องพิจารณาอย่างจริงจังมากขึ้น เพื่อหาเลือกที่เหมาะสมที่สุดต่อวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ซึ่งหลักการสำคัญของการจัดการน้ำในภาคเกษตรกรรมก็คือการเคารพในภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญาที่มีอยู่ของชาวบ้านมาปรับเป็นกระบวนการนโยบายในการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐ